

Genocid nad Židovima u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

U genocidu počinjenom nad Židovima u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj od 1941. do 1945. ubijeno je između 75 % i 80% članova židovske zajednice na području današnje Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Drugim riječima, tek je svaki peti Židov dočekaio 1945. godinu.

U hrvatskoj povijesti nije bilo mnogo naznaka da bi se zločin takvih razmjera mogao dogoditi. Istina, u 19. stoljeću i prvoj polovini 20. stoljeća bilo je antisemitskih pamfleta i incidenata pa čak i političkih stranaka s antisemitskim tendencijama u ideologiji i programu, ali antisemitizam nikada nije poprimio ekstremne forme - pogrome i ubojstva - kao, na primjer u Rusiji ili Poljskoj.

Ustaški je pokret u osnovi bio antisrpski i od svoga je osnutka 1932/33. širio mržnju uglavnom protiv Srba. Kako su jačale veze ustaša s njemačkim nacistima i kako je ustaška ideologija postajala sve bližom nacističkoj, tako su ustaše preuzimale rasističke protužidovske teze. Potkraj tridesetih godina učestali su antisemitski ispadi u hrvatskom desničarskom tisku, a većina njihovih autora se kasnije priključila ustaškom pokretu. Sigurno je da je jačanje njemačkoga nacizma pridonijelo stvaranju antisemitske atmosfere. Jugoslavenske kraljevske vlasti su popustile pod tim pritiskom i donijele "dvije uredbe o ograničenju prava Jevreja" kojima su određivali da se broj Židova upisanih u srednje škole i na sveučilišta uskladi s udjelom Židova u ukupnom stanovništvu a trgovina prehrambenim proizvodima naveliko je praktički zabranjena tvrtkama koje su bile u židovskom vlasništvu ili suvlasništvu.

Slijedeći primjer nacista od kojih su često primali instrukcije, ustaše su svojim planovima za ubijanje Srba dodali i još oštrije mjere protiv Židova. Sve je to planirano unaprijed i sličilo je njemačkim planovima jer se provodilo u tri faze: ekskomunikacija, koncentracija i eksterminacija.

Samo nekoliko dana po svom dolasku u Zagreb, 22. travnja, novopostavljeni ministar unutrašnjih poslova Andrija Artuković izjavio je za *Der Deutsche Zeitung in Kroatien* da će vlada Nezavisne Države Hrvatske "uskoro riješiti židovsko pitanje na isti način kao što ga je riješila njemačka vlada", ističući "da će se svom strogošću nadzirati, da se rasni zakon u najskorije vrijeme striktno primijeni". Početkom svibnja Ante Pavelić dao je sličnu izjavu za iste novine: "Židovsko će se pitanje radikalno riješiti prema rasnim i gospodarskim gledištima." U međuvremenu je, 30. travnja, *Službeni list* objavio *Zakonske odredbe o zaštiti arijske krvi i časti hrvatskog naroda* koje su zabranile brakove između Židova ili drugih osoba "nearijskoga" podrijetla s osobama "arijskoga" podrijetla. Židovi nisu mogli izbjeći te odredbe, za razliku od Srba koji su mogli prijeći na katoličku vjeru jer je položaj Židova bio jasno određen odredbama o rasnoj pripadnosti. Svi Židovi iznad 6 godina starosti su u javnosti morali nositi žuti znak a kretanje im je bilo ograničeno.

U lipnju je osnovano *Rasnopoličko povjerenstvo* u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova, kojemu je glavni cilj bio utvrđivanje rasne pripadnosti, posebno u "sumnjivim slučajevima". Istovremeno je *Zakonom odredbom o zaštiti narodne i arijske kulture hrvatskog naroda* zabranilo Židovima "sudjelovanje u radu, organizacijama i ustanovama društvenog, omladinskog, sportskog i kulturnog života hrvatskog naroda uopće, a napose u književnosti, novinarstvu, likovnoj i glazbenoj umjetnosti, urbanizmu, kazalištu i filmu".

Gotovo od samoga osnutka ustaške države vlasti su bacile oko na židovsku (i srpsku)

imovinu. Tako su donesene posebne "zakonske odredbe" prema kojima je židovska pokretna i nepokretna imovina proglašena "državnim vlasništvom". Drugim riječima, omogućena je pljačka u ime države. Međutim, u praksi, događala se i mnogo otvorenija pljačka. Iako bi se katkada čuli glasovi da su takva djela "ilegalna", režim očito nije činio ništa da ih spriječi već ih je, naprotiv, poticao. Drastičan primjer je iznuđivanje 1004 kg zlata koje su zagrebački Židovi morali sakupiti u svibnju 1941. godine da bi spasili živote. To je pomoglo samo nekolicini, a slično se dogodilo i u Osijeku.

Hapšenja Židova počela su već u prvim danima ustaške vlasti. U početku su uzimali samo pojedince, istaknute i utjecajne članove židovske zajednice. U svibnju su organizirana hapšenja širih razmjera a u lipnju se to još pojačalo. Na primjer, 21. lipnja uhapšeni su svi članovi zagrebačkoga *Makabija*. Tada je kampanja pojačana i krenula je prema "konačnom rješenju". Vođena je pod geslom: *u NDH nema mjesta za Židove*. Krajem lipnja je Pavelić ustvrdio u *Izvanrednoj zakonskoj odredbi i zapovijedi* da "Židovi šire lažne vijesti ... ometaju i otežavaju opskrbu pučanstva, te se kolektivno smatraju za to odgovornima, i prema tome će se proti njima postupiti i spremati ih povrh kazneno-popravne odgovornosti u zatočenička zbirališta pod vedrim nebom. To je bio signal da se širom NDH poduzmu masovna hapšenja i deportacije u logore, uključujući žene i djecu. Do kraja srpnja pohapšena je glavnina Židova u Koprivnici, Karlovcu i Varaždinu. Varaždin je proglašen prvim gradom "očišćenim" od Židova. Hapšenje su izbjegli samo oni koji su se sakrili ili koji su pobjegli. Zato je Pavelić potkraj kolovoza mogao posve pravilno izjaviti da "što se tiče Židova ... oni će u najkraćem roku biti konačno likvidirani. Pitanje Židova bilo je vrlo ozbiljne naravi. U samom Zagrebu bilo ih je 18.000, od njih je ostalo jedva 4.000, a i ovi će biti poslani na prisilni rad ili u koncentracioni logor". (Namjerno ili ne, Pavelić griješi: uoči rata je u Zagrebu živjelo oko 12.000 Židova.)

Ustaški je režim vrlo pažljivo isplanirao tu posljednju fazu "rješavanja židovskoga pitanja". Osnovao je gotovo trideset "sabirnih logora" ili "prolaznih logora", u koje su uhapšeni Židovi privremeno smješteni da bi kasnije bili deportirani u koncentracijske logore ili logore smrti koji su istovremeno bili osnovani. Prvi od njih - Danica pokraj Koprivnice - otvoren je u travnju. Do ljeta su osnovani logori u Gospiću i u Jadovnom na Velebitu te Metajna i Slana na Pagu.

U logoru na otoku Pagu već su se u srpnju događala masovna ubojstva ali su logori uskoro morali biti napušteni, jer su Talijani, doznajući za zločine, s vojskom zauzeli taj teritorij. Zato je u jesen 1941. godine podignut novi logorski kompleks na području Jasenovca i Stare Gradiške. On je ostao u funkciji gotovo do samoga kraja rata. Tamo je ubijena većina Židova iz sjeverne Hrvatske i Bosne - njih između 17 i 18 tisuća.

Uzimanje i strijeljanje talaca bio je još jedan od načina ubijanja Židova. Kad bi protivnici režima izveli neku diverziju ili ubili državnoga službenika, "židovi" i "komunisti" koji su već prije bili uhapšeni, bili bi u pravilu strijeljani kao "intelektualni začetnici" akcije. Tako je samo u Zagrebu do rujna 1941. godine život izgubilo nekoliko stotina Židova.

Ustaški su zločini često bili okrutniji i barbarskiji od njemačkih (sadistička mučenja, masakri hladnim oružjem, bacanje u jame).

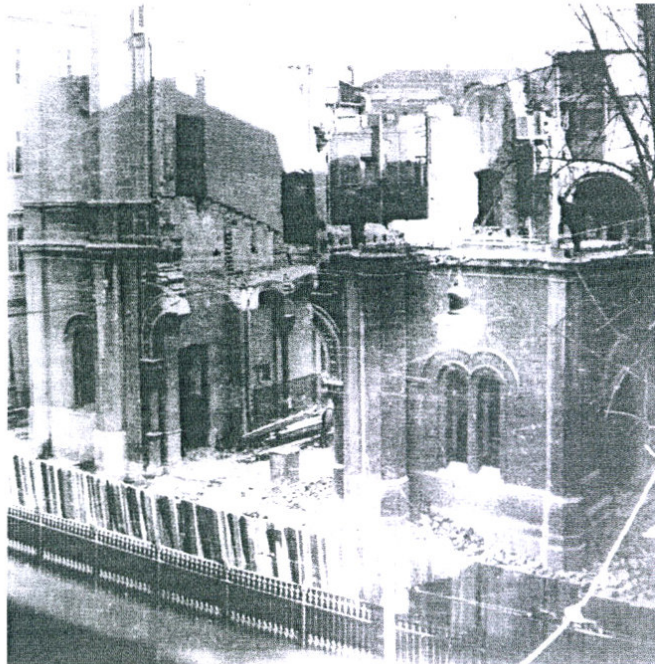
Tako su hrvatski i bosanskohercegovački Židovi bili među prvim žrtvama "konačnoga rješenja", jer je upravo tada u ljeto/jesen 1941. počelo masovno ubijanje Židova i u dijelovima SSSR-a koje su okupirali nacisti.

U izvještaju Gestapoa iz Zagreba napisanom u svibnju 1942. tvrdi se da ustaše, usprkos okrutnosti, nisu dovoljno temeljito proveli "konačno rješenje" na teritoriju NDH. Prema tom se izvještaju još oko 5.000 Židova nalazilo na slobodi na teritoriju pod nadzorom ustaških vlasti zahvaljujući osobnim i obiteljskim vezama, korupciji i zalaganju katoličke crkve u Zagrebu za osobe u miješanim brakovima i njihovu djece te neke druge osobe. U kolovozu 1942. i u svibnju 1943. Nijemci su se prvi puta u NDH izravnije angažirali u deportacijama. Nakon što je ustaška policija pohvatala oko 6.000 Židova, svi su predani nacistima i otpremljeni u Auschwitz.

Samo je nekolicina židovskih logoraša preživjela Jasenovac i Auschwitz. Malen je broj Židova preživio na teritoriju pod izravnom ustaškom vlašću a i to je bilo slučajno ili zahvaljujući njihovoj posebnoj dovitljivosti ili dovitljivosti ljudi iz njihove okoline. U Zagrebu je preživjelo oko 800 ljudi, uglavnom iz mješovitih brakova. U drugim dijelovima NDH jedva stotina - dvije. Zagrebački je nadbiskup Alojzije Stepinac uspio spasiti 55 stanovnika židovskoga staračkog doma koji su živjeli u Zagrebu ili njegovoj neposrednoj blizini za cijelo vrijeme rata. Međutim, sredinom 1943. godine je Danijel Crljen ustvrdio da je židovsko pitanje "riješeno temeljitošću i upornošću, koja mora teško zabrinuti sve one, čiji se putevi križaju s putevima ustaške društvene revolucije."

U prošlih 50 godina istraživači su utvrdili osnovne činjenice koje se tiču genocida nad

Rušenje sinagoge (od 10. listopada 1941. do travnja 1942.g.)

Židovima na teritoriju NDH i, unutar toga teritorija, na području današnje Hrvatske. Postoje popisi članova židovskih zajednica: prije rata je na teritoriju NDH živjelo 38.000 - 39.000 Židova a samo 9.000 dočekalo je kraj rata. Podaci za pojedina područja su približno jednaki: od 14.000 Židova u Bosni i Hercegovini preživjelo je samo 4.000, tj. gotovo 30 %; od 25.000 Židova u sjevernoj Hrvatskoj, Slavoniji i Srijemu spašeno je samo 5.000, tj. oko 20 %. Stanje je bilo nešto bolje u Dalmaciji, ali je tamo živjelo samo oko 400 Židova od kojih je 250 preživjelo rat.

Jedan broj Židova spasio se tako što su prebjegli u talijansku zonu unutar NDH, u dijelove Hrvatske koje je okupirala Italija i, napokon, na Apeninski poluotok. Među njima bio je i priličan broj srbijanskih Židova.

Uobičajena fraza da mir "liječi ratne rane" ne odnosi se na židovske zajednice u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Te rane koje su posljedica gubitka četiri petine članova ne mogu postati manje bolne. Hrvatska se židovska zajednica nije mogla obnoviti: većina predratnih općina nije mogla uopće nastaviti s radom poslije 1945. godine. Većina se sinagoga ne koristi, kulturni je život mnogo siromašniji, sportske aktivnosti gotovo da ni ne postoje. Oni koji su planirali genocid nad Židovima uvelike su postigli svoj cilj i zato nove generacije hrvatskih Židova teško mogu stresti sa sebe težak teret sjećanja na vrijeme ustaške strahovlade.

Rusenje sinagoge (od 10. listopada 1941. do travnja 1942.g.)

